

ეკვენი ჭანიშვილი
თბილისის საამიროს შადადიანთა დინასტიასთან ეკონომიკური,
პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი
ნუმიზმატიკური მასალების მიხედვით

საქართველოსა და შადადიანების ისტორიული ურთიერთობების შესახებ არაერთი სამეცნიერო სტატია არის დაწერილი, გამოქვეყნებულია ზოგიერთი ისტორიული წყარო. თუმცა, ნაშრომი, სადაც ასახული იქნებოდა განვითარებული შუა საუკუნეების (X-XI სს.) საქართველოს სამეფოს შუაგულში არსებული თბილისის საამიროს ურთიერთობები საქართველოს მეზობელ შადადიანთა საამიროებთან – არ არის შექმნილი, რაც ჩვენი აზრით, განპირობებული უნდა იყოს წერილობითი წყაროების სიმცირით, ხოლო დღეისთვის ის ერთადერთი წყარო, რომელსაც უტყუარი ცნობების მონოდება შეუძლია მკვლევრებისთვის, ყოველთვის არ არის ხელმისაწვდომი. ამ წყაროს წარმოადგენს ნუმიზმატიკური მასალები, მონეტები.

ჩვენი მიზანია, განვიხილოთ თბილისის საამიროსა და შადადიანთა საამიროების ურთიერთობები უშუალოდ ნუმიზმატიკური მასალების მიხედვით, რომელიც უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს ზემოთ აღნიშნული პერიოდის არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ კავკასიის მთლიანი ისტორიის კვლევაში. სტატიაში ჩვენ განვიხილავთ შადადიანთა დინასტიის სამი ძირითადი საამიროს – განჯის, ანისისა და დვინის საამიროების ურთიერთობებს თბილისთან, აგრეთვე, გარკვეულწილად შევხებით საქართველოს სამეფოსა და შადადიანთა ურთიერთობებსაც.

მონეტების მიმოქცევის შესწავლა უნიკალური მეთოდია ქვეყნებს შორის ისტორიული და ეკონომიკური ურთიერთობების შესახებ ინფორმაციის აღდგენის კუთხით. თითოეულმა აღმოჩენილმა მონეტამ ან მონეტების განძმა შეიძლება შეუფასებელი ისტორიული მასალა მოგვანოდოს დარგის მკვლევრებს, რაც მომავალში არაერთი სამეცნიერო სტატიის, წიგნის ან მონოგრაფიის საწინდარი გახდება.

აღრეული პერიოდის (X ს.) თბილისის საამიროს ჯაფარიანთა მონეტები, ასევე განჯის შადადიანთა სახელით მოჭრილი მონეტების აღმოჩენა თითქმის არ ფიქსირდება აღნიშნული საამიროების ისტორიულ ტერიტორებზე. დიდი ალბათობით ეს ფაქტი განპირობებულია არა ამ ორ საამიროს შორის ეკონომიკური ურთიერთობების არარსებობით, არამედ იმით, რომ ამ პერიოდის მონეტები ძალიან დიდ იშვიათობას წარმოადგენს და მათი აღმოჩენა მკვლევრებისთვის დიდი გამართლებია. აღნიშნულ პერიოდში განჯასა და თბილისს შორის ეკონომიკური ურთიერთობა დასტურდება წერილობითი წყაროებითაც, სწორედ განჯის მოძლიერება უკავშირდება ქალაქ ბარდავის ეკონომიკურად დაკნინებას, რადგან განჯა ბარდავსა და თბილისს შორის არსებულ სავაჭრო

გზაზე მდებარეობდა¹. აგრეთვე განვითარებული და კეთილმოწყობილი იყო ხიდები და გზები, რაც ხელს უწყობდა სხვადასხვა კუთხის დაახლოებასა და კავშირს².

XI საუკუნის დასაწყისიდან, სამონეტო მიმოქცევის, შესაბამისად – ვაჭრობის, თვალსაზრისით რადიკალურად განსხვავებულ სურათს ვხვდავთ. ამ ორი საამიროს პოლიტიკურმა დამოუკიდებლობამ, განაპირობა ეკონომიკური ავტონომიაც, შესაბამისად გაიზარდა ფულის ემისია. ამ პერიოდის დასაწყისიდან თბილისის საამიროს ტერიტორიაზე³ უხვად ვხვდებით განჯის ამირა ალ-ფადლ I-ის (985-1031) სახელით მოჭრილ დირჰამებს, განსაკუთრებით ხშირია ჰიჯრის 400/1009-1010 წლის ემისია (სურ. 1). განჯის საამიროს ტერიტორიაზე ამავე პერიოდში ფიქსირდება მხოლოდ ალი იბნ ჯაფარის დირჰამების მიმოქცევა, თუმცა აღმოჩენილი მონეტების რაოდენობა ალ-ფადლის მონეტების რაოდენობაზე გაცილებით ნაკლებია; აღნიშნული განპირობებული უნდა იყოს ვერცხლის კრიზისით და ჯაფარიანთა ვერცხლის ფულის ხარისხის გაფუჭებით, რაც, თავის მხრივ, პირდაპირპოპორციულია ფულის მსყიდველობასთან⁴.

სურ. 1

¹ ე. ავდალიანი, *საქართველო და აბრეშუმის გზები (VI-XIII სს.)*, (თბილისი, 2019), 124.

² მ. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, რ. მეტრეველი, *საქართველოს ისტორია*, ტომი მეორე (თბილისი 2012), 271.

³ ასევე მთელს აღმოსავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით ქვემო ქართლში და კახეთ-ჰერეთის ისტორიულ ტერიტორიებზე.

⁴ ე. ჭანიშვილი, თბილისი ამირათა ისტორია ნუმიზმატიკური მასალების მიხედვით, *თსუ, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები*, XIII (თბილისი, 2018), 138-144.

რაც შეეხება ანისისა და დვინის შადადინთა საამიროებს, საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ისტორიული ანისის ტერიტორიაზე არ არის აღმოჩენილი თბილისის საამიროს ჯაფარიანთა არცერთი მონეტა. არადა, უკანასკნელი 10 წლის მანძილზე ზოგიერთი ჯაფარიანი ამირას მონეტის ასობით და ათასობით ცალის აღმოჩენა მოხერხდა ისტორიული საქართველოს თითქმის მთელ ტერიტორიაზე, რაც მიუთითებს ამ პერიოდში თბილისის ზარაფხანის აქტიურობასა და იქ გამოშვებული ემისიების აქტიურ მიმოქცევაზე.

ჯაფარიანთა მონეტების აღმოჩენის კუთხით, ანალოგიურ ვითარებას ვხედავთ ქალაქ დვინშიც. თუმცა, საპირისპირო სურათი გვეხატება შადდადიანთა მონეტების უკვე თბილისის საამიროს ისტორიულ ტერიტორიაზე აღმოჩენის კუთხით.

პირველ რიგში განვიხილავთ ანისის მმართველის მანუჩიჰრის (1072-1118) მონეტების მიმოქცევას. უშუალოდ ისტორიული ანისის ტერიტორიის ფარგლებს გარეთ სწორედ საქართველოში, კერძოდ კი თბილისის შემოგარენსა და ქვემო ქართლის (თბილისის საამიროს ტერიტორიაზე) რეგიონშია აღმოჩენილი ყველაზე მეტი მანუჩიჰრის სახელით მოჭრილი მონეტა (სურ.2), რაც პირდაპირ მიუთითებს იმ მჭიდრო ეკონომიკურ ურთიერთობაზე, რაც არსებობდა შადდადიანთა ქალაქ ანისსა და, როგორც თბილისს, ასევე საქართველოს სამეფოს შორის. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ აღნიშნული სპილენძის მონეტები არ წარმოადგენდნენ დიდ ნომინალს და მათი ხშირი აღმოჩენა ორ რეგიონს შორის აქტიური სავაჭრო ურთიერთობების საუკეთესო არგუმენტია.

სურ. 2

სურ. 3

საქართველოს ტერიტორიაზე, კერძოდ მუხრან თელეთში, ნაპოვნი დირჰამი (სურ.4), ჩვენი აზრით, შადდადიანთა სახელს უკავშირდება. მისი ანალოგი ჯერჯერობით არ არის აღმოჩენილი. მონეტის აღწერილობა შემდეგნაირია:

ბილონი, დირჰამი, წონა – 2.1 გრ., მონეტა ჩამოჭრილია აკლია სრული ზომის 1/3 ნაწილი.

შუბლი:

لا اله الا الله არ არის ღმერთი გარდა

الله აღლაჰისა ერთისა

.....

الله მოციქულია აღლაჰისა

ირგვლივ ჩანს წრიული ნარწერები, თუმცა მათი ნაკითხვა

შეუძლებელია.

ზურგი:

ზურგის მხარე იმდენად დამახინჯებული გრაფემებით და შეცდომებით არის შესრულებული, რომ ერთიანი შინაარსის გამოტანა ძნელია. ვიდრე ვით მხოლოდ ნაკითხვის ჩვენეულ ვერსიას:

بي الله العادلاني بي(?)

.....

لك بن بفو ?

الله აღლაჰისა

ირგვლივ არის წრიული ნარწერა, რომლის ნაკითხვაც შეუძლებელია.

მონეტა ჯერჯერობით არ არის გამოქვეყნებული არცერთ სამეცნიერო ნაშრომში, რადგან ვერ ხერხდება მისი ზუსტი მმართველისადმი მიკუთვნება. ხოლო, ნარწერის შესრულებაში დაშვებული შეცდომების გამო შეუძლებელია მასზე დატანილი ლეგენდების სრულად აღდგენა.

სურ. 4

მონეტები მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს კულტურული ურთიერთობების კუთხითაც. მონეტებზე გამოსახული სიმბოლიკა ხშირად აჩვენებს კულტურულ ნასესხობებს ან საერთო კულტურულ ტენდენციებს. ეს კარგად ჩანს ჩვენს მიერ ზემოთხსენებულ ისქანდერის მონეტაზე (სურ.3). მასზე აღბეჭდილი დავითის ვარკვლავი, სიძლიერის სიმბოლო, ჩანს პოსტ-ჯაფარიანთა (1080 წლიდან) თბილისის საამიროს ემისიებშიც (სურ.5, სურ.6). მონეტების გარდა ანალოგიური სიმბოლიკა გვხვდება მრავალ სხვა ეპიგრაფიკულ ძეგლსა და ტაძარზე.

სურ. 5

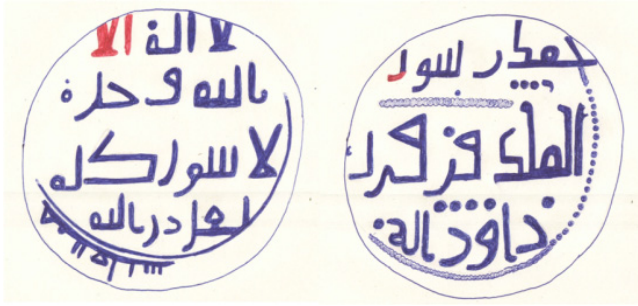
სურ. 6

აღნიშნული კულტური სიახლოვე შეიძლება აიხსნას საერთო ისლამური სამყაროს ფაქტორითაც, თუმცა აღნიშნული მჭიდრო კავშირი იკვეთება საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ კიდევ ერთ სახელმწიფო ერთეულში, კახეთის საქორეპისკოპოსოში. ასეთი მიბაძვა კარგად შეიმჩნევა კახეთ-ჰერეთის ქორეპისკოპოსის კვირიკე III დიდის (1014-1037) მონეტებზე (სურ.7, სურ.8), რომლის ანალოგი აღ-ფადლ I-ის ერთ-ერთი ემისიიდან არის აღებული (სურ.9).

ზემოთ წარმოდგენილი გარკვეული ნუმიზმატიკური ასპექტები, განხილული ისტორიულ ჭრილში, მეტყველებს იმაზე, თუ როგორი მჭიდრო კავშირები არსებობდა კავკასიის რეგიონის სახელმწიფოებრივ ერთეულებს შორის, მათი ტერიტორიული სიდიდის, სიმცირის, ან სტრატეგიული მნიშვნელობის მიუხედავად.

სურ. 7

სურ. 8

სურ. 9

Evgeni Chanishvili

Some Issues of Economic, Political and Cultural Relations with the Shadadian Dynasty of the Tbilisi Emirate According to Numismatic Materials

Our goal is to examine the historical relations between the Tbilisi Emirate and the Emirates of Shadadians according to numismatic materials. Numismatic material is one of the most important sources in the study of the period of X-XI cc. In the article we will review three main Emirates of Shadadian dynasty: The Emirates of cities Ganja, Ani and Dvin.

The study of monetary circulation is a unique method of restoring data about historical and economic relations between countries. Each discovered coin or treasure of coins can provide scholars invaluable historical material, which in the future will become the basis for a number of articles, books, or monographs. Some

of the numismatic aspects mentioned in the article, indicate the close relations that existed between the countries in Region.

The article presents our reading of the inscriptions of the recently discovered coins. In some cases the inscriptions are completely decrypted, while in some cases, due to the defect of the inscriptions, only a partial reconstruction of them is given.